

mittatur, ut quando mittuntur ad Ecclesiam tempore Sacrificii solum, ut illi assistant, et Christum adorent, ut sæpe Patres testantur: et specialiter Concilium Aquisgranense, cap. 132, et Ambrosius, Luc. 1: *Non dubiles assistere Angelum, quando Christus immolatur*. Quod copiosus tradit Gregorius, lib. 4, Dialog., c. 58, et Chrysostomus, homil. 1, de Verb. Isaiaë, et homil. 3, contra Anomæos, et homil. 22, in Acta. Atque eodem modo dicuntur mitti Angeli ad comitandas sanctas animas, cum in cælum ascendunt, et præsertim beatissimæ Virginis, ut late Damascenus describit in sermonibus de dormitione Virginis. Denique sæpe in terram mitti possunt, ut ibi præsto sint ad aliquid agendum, et interim dum nihil agunt, visio est invisibilis ex parte effectus. Et sic dicit Augustinus, in Soliloq., cap. 7: *Angelos sanctos vigilandi studia abesse nobis omnibus locis, et horis*.

21. Tertio, scilicet ex parte modi, ordinarie hæc missio est indivisibilis: quia fit per imperium invisibile, aliquando vero ipsum etiam imperium fit signo sensibili, et tunc poterit dici missio visibilis ex parte modi. Ut Zacharia 2, unus Angelus ad alium dixit, *Curre, et loquere, etc.* et Apocal. 7: *Quidam Angelus clamavit voce magna quatuor Angelis, et c. 9, Joannes audivit vocem dicentem Angelo, Solve quatuor Angelos, qui allegati sunt, et c. 16: Audivit vocem magnam de templo dicentem septem Angelis, etc.*, illa enim vox sensibilis fuit, et per aliquem superiorem Angelum formata. Et simili modo Daniel 8, audivit vocem dicentem: *Gabriel fac intelligere istam visionem*.

22. *Primum corollarium ex dictis.*—*Secundum corollarium.*—Ex quibus intelligi potest, in omnibus his modis includi veram rationem missionis angelicæ supra declaratam, ac subinde quemlibet illorum sufficere, ut Angelus proprie, ac simpliciter mitti dicatur. Secundo potest colligi ex dictis, non esse idem, nec inter se converti in Angelis ministrare, et mitti, sed illud prius latius patere: nam potest aliquis Angelus ministrare, licet non mittatur, quamvis e converso omnes, qui mittuntur, ordinarie aliquod peculiare ministerium exercere soleant. Utrumque patet distinguendo duplicem ordinem ministrantium: nam quidam ministrant exequendo, alii tantum dirigendo et ordinando, ut supra declaravi. Priores indigent præsentia, et propinquitate loci, ut suum ministerium exequantur, quia id faciunt per aliquam actionem corpoream, quæ

requirit præsentiam localem. Posteriores vero, quia immediate non exequuntur ministerium, ideo hanc præsentiam ad illud non requirunt, sed possunt suo modo ministrare in variis locis sine sui mutatione. Sicut rex existens in suo solio operatur in locis regni distantibus. Et ideo isti ex vi sui status, et dignitatis non mittuntur, vel ut ita dicam, missibiles non sunt; illi vero ita ministrantes sunt, ut etiam ex se ad missiones sunt parati, et quasi ex officio mittuntur.

23. *Tertium corollarium a D. Thoma positum.*—Tertium hinc infert D. Thomas, dicta quæst. 112, art. 2 et 4, tres tantum esse ordines Angelorum assistentium, nempe Seraphim, Cherubim, et Thronos; alios vero sex ordines Angelorum ministrantes esse, qui adæquate ab assistentibus distinguuntur. Angelos autem qui mittuntur, esse tantum quinque inferiorum ordinum. Nam Dominationum ordo, qui est primus secundæ Hierarchiæ ordinibus, quod non mittitur, sicut nec illi. Quæ fuit etiam sententia Anselmi in ad Hebr. 1, in fine. Et ratio est, quia ille ordo non ministrat exequendo, sed tantum ordinando. Quod ex ipso nomine Dominationum colligit D. Thomas: *Nam proprietates (inquit) sanctorum Angelorum ex eorum nominibus manifestantur; secundum Dionysium, cap. 7, de cœlest. Hierarch. At in nominibus quinque inferiorum ordinum denotatur aliquod ministerium, quod postulat executionem. In nomine autem Dominationum non denotatur executio, sed imperium, et ordinatio, et ideo licet ministrent, non tamen, ut exequentes, sed tantum, ut disponentes, et mandantes, quod per alios exequendum sit. Sicut architectus in humanis artibus, seu operibus se gerit. Et in hoc potest assignari differentia inter Angelum, et hominem: nam architectus humanus sæpe indiget saltem præsentia locali, ut disponat, et ordinet: Angeli vero dominantes non indigent, nisi præsentia ordinis, quam habent ad omnes sibi subditos, cum quibus, ubicumque sint, loqui possunt, et agenda ordinare, ideoque non indigent descensu, aut mutatione loci, ut suo modo ministrent, ac proinde ex vi sui status non mittuntur.*

24. *Divisio pertractata in Angelos assistentes et ministrantes, et est adæquata, et amplius proponitur.*—*Rejicitur.*—Atque hæc doctrina D. Thomæ satis verisimilis est in materia adeo abdita, et incerta. Et juxta illam dicendum est, divisionem Angelorum in assistentes, et ministrantes esse adæquatam. Nam prius membrum

tres tantum ordines supremos, aliud vero membrum sex reliquos comprehendit. Ideoque posterius membrum subdividendum est, in ministrantes exequentes, et non exequentes, sed tantum disponentes, et ordinantes. Unde etiam possunt Angeli dividi in eos, qui mittuntur, et qui non mittuntur, eritque divisio adæquata, etiamsi divisim omnes Angelos comprehendat. Membra tamen erunt diversa: nam sub priori membro continentur quinque infimi ordines, sub altero vero quatuor superiores, ut jam explicatum est. Denique possunt omnes Angelorum ordines in tria membra adæquata dividi, nimirum, assistentium qui non mittuntur, ut sunt tres supremi ordines: non assistentium, qui etiam non mittuntur, ut sunt Dominationes, seu Angeli quarti ordinis, descendendo a supremis, et eorum qui non assistunt et mittuntur, ut sunt quinque inferiores ordines. Quorum omnium rationes, et denominationes, ex dictis satis constant. Unde immerito Pererius, lib. 8, in cap. 7, Daniel, dicit, secundum Dionysium quatuor esse ordines Angelorum assistentium sub illis comprehendens Dominationes: nam Dionysius nunquam dixit: *Dominationes videre omnia in Verbo, vel ab eo notitiam omnium rerum immediate haurire*, quod est de ratione assistentium, ut ipse Pererius fatetur, sed solis ordinibus primæ Hierarchiæ illam perfectionem Dionysius tribuit, et cum eo D. Thomas, dicta quæst. 112, art. 3, et ideo opus est, non confundere Angelos assistentes, cum his, qui non mittuntur, quia hi plures sunt, ut declaravi.

25. *Plures esse Angelos ministrantes, quam assistentes putant aliqui.*—Solet autem quæri, quinam sint in majori numero, assistentesne, an ministrantes? Nam in hoc sancti Patres diversa docuisse videntur. Divus enim Gregorius, lib. 17 Moral., cap. 7, alias 9, plures censet esse ministrantes, quam assistentes: cum tamen sub assistentibus omnes, qui non mittuntur comprehendat, vel (ut ipse ait) *Qui ad aliqua hominibus nuntianda non exeunt*. Fundatur autem in verbis Danielis, *Millia millium ministrabant ei, et decies millies centena millia assistebant ei*. Nam priorem numerum putat esse indefinitum, et poni pro innumerabili multitudine, posteriorem vero esse definitum, ideoque minorem multitudinem indicare, et ita etiam illos numeros exponit Rupertus, lib. 1, in Dan. suo cap. 13.

26. *Contrariam sententiam tenet D. Thomas.*—Divus Thomas autem in dicto art. 1, ad 2, majorem existimat esse numerum assis-

tentium, quam ministrantium. Pro sua vero modestia (ut non omnino Gregorio contradicatur) ait quoad ordines, plures ordines ministrare, quam assistere, quod est clarum ex dictis, quia tres tantum ordines assistunt, et sex ministrant, nihilominus tamen quoad numerum personarum, plures esse assistentes. Et hoc videtur probabilius. Primo, quia est magis consentaneum verbis Danielis 7, nam utrumque numerum ponit multiplicative, et in utroque ponit definitum numerum pro indefinito, cur enim potius unum, quam aliud membrum sic exponemus? et tamen posterius membrum posuit cum majori augmento: nam in priori dixit, *millia millium*, in posteriori vero utrumque numerum auxit, dicens, *decies millies centena millia*. Et hæc significat Tertullianus, lib. cont. Praxeam, cap. 3, nam referens illa verba ordine inverso, de assistentibus, ait: *Millies centies centena millia assistebant ei; de ministrantibus vero tantum dicit, et millies centena millia apparebant ei*. Nam *apparere*, apud Tertullianum idem est, quod ministrare, et ministros vocat apparitores, ut patet libr. de Spectac., cap. 13, in fin., et ibi notat Pamelus, num. 151, et in Apolog., numer. 198. Et idem sentit Cyrillus Hierosolymitanus, Cateches. 15, citans, *Millia millium ministrabant ei, et decem millia myriadum assistebant ei*, et utrumque numerum indefinitum esse declarat, dicens: *Non quod tanta solum esset multitudo, sed quod majorem Prophetam dicere non poterat*. Et plane idem sentit Dionysius, cap. 14, de cœlesti Hierarch. Rationem ibi satis congruam addit D. Thomas, quia quo sunt perfectiores ordines Angelorum, eo in majori sunt numero: ita enim de ordinibus Angelorum, quoad augmentum quantitatis discretæ, sicut de cœlis, quoad augmentum quantitatis continuæ, conjectare possumus, sicut in primo libro diximus. Et ideo verisimile est, plures Angelos esse in uno supremorum ordinum, quam in pluribus inferioribus, ac proinde plures esse Angelos in tribus ordinibus supremis Angelorum assistentium, quam in sex inferioribus ministrantium. Unde a fortiori sequitur multo plures Angelos, qui non mittuntur, quam qui mittuntur esse, cum Angeli, qui non mittuntur, plures sint, quam assistentes, quia comprehendunt assistentes, et addunt altiori modo ministrantes sine executione.

27. *Ex his concluditur auctoris sententia in n. 8.*—Ex his ergo omnibus satis declarata est, et probata tota principalis assertio supra

posita. Addidimus autem in illa, membra illa distinguenda esse ex vi status, et muneris, ac perfectionis uniuscujusque ordinis angelici, quia hæc est veltui ordinaria lex, quam optima rerum dispositio postulat, estque perfectioni tam gratiæ, quam naturæ ipsorum Angelorum consentanea. Sed, quia hæc lex non est omnino naturalis, sed quasi positiva, quæ pro arbitrio legislatoris solet exceptionem pati, ideo adhuc restat quæstio, inter opiniones supra citatas in num. 9, controversa, an in hac lege aliquando dispensetur, et assistentes Angeli ex Dei speciali voluntate interdum ad ministrandum mittantur; vel e contrario, qui assistentes non sunt, interdum privilegium assistentium accipiant, novas rerum notitias ab ipso Deo immediate accipiendo. In quo puncto, quia de facto est (ut sic dicam) potius quam de jure, vix possumus aliquid definire: et ideo unicuique liberum erit, quam maluerit partem defendere. Sed ut hoc etiam cum fundamento fiat, et quia hoc factum maxime pendet ex divina voluntate libera, quæ in Scriptura nobis revelatur: ideo in sequenti capite videbimus, quid de hoc puncto verisimilius ex Scriptura colligatur, et inde quid nobis de tota re probabilius videatur, concludemus.

CAPUT X.

QUOMODO INTELLIGENDA SINT SCRIPTURÆ TESTIMONIA, IN QUIBUS SUPERIORES, ET ASSISTENTES ANGELI AD ALIQUA MINISTERIA MITTI VEL EA EXEQUI SIGNIFICANTUR, ET QUID IN HAC CONTROVERSIA PROBABILIUS VIDEATUR.

1. *Duplex quæstio proponitur.* — *Tria testimoniorum genera.* — Duas partes hic titulus continet: una est de intelligentia Scripturarum, quæ videntur docere supremos Angelos interdum mitti, alia est de re ipsa quid tandem definiendum sit. Circa priorem partem distinguere possumus tria testimoniorum genera, in quibus per Scripturas doceri videmur, supremos Angelorum interdum ad exteriora ministeria mitti: quædam loquuntur sub nomine alicujus supremi ordinis, ut Cherubim, aut Seraphim, alia sub specialibus nominibus personarum, ut Michaelis, Gabrielis, Raphaelis. Quædam denique sunt generalia de omnibus Angelis, et de singulis dicendum est.

Primum genus testimoniorum percurritur.

2. *Duplex expositio.* — *Prima.* — Primum occurrit de Seraphinis Isaïæ 6, ubi prius dicit:

Seraphim stabant super illud, sex alæ uni, et sex alæ alteri, etc., et statim subdit: Et volavit ad me unus de Seraphim, et in manu ejus calculus, quem forcipe tulerat de altari, et tetigit os meum, etc. Quod testimonium objicit sibi Dionysius, de cœlesti Hierarchia, capit. 13, et ne exceptionem admittat, dupliciter respondet. Primo, licet ille Angelus vocetur Seraphim, non tamen fuisse de supremis Angelis assistentibus, sed ex his, qui ad purgandos, vel illuminandos homines deputari sunt, qui propter officium incendendi, quod tunc exercebat, Seraphim vocatus est. Et favet huic expositioni Eusebius, lib. 7, de Dæmon., capit. 1, in principio, quatenus per duo illa Seraphim intelligit Angelorum Potestatum choros: *Quatenus incensa sunt, et veluti flamma ignis*, ut de eis dicitur Psalm. 103, et idem sentit Chrysostomus, homilia 7, ad Populum, in fine: et Cyrillus, libro 1, in Isaïam, ibi tamen omnes cœlestes spiritus ministrare sentit. Et multum favet Basilius, ibid., nam per Seraphinos generatim intelligit: *Virtutes mundo superiores.* Item favet Hieronymus exponens verba illa: *Missus est ad me unus de Seraphim.* Et docet expresse Abulensis, Judic., capit. 13, quæst. 35.

3. *Secunda.* — Altera responsio Dionysii est, licet ibi sit sermo de propriis Seraphinis, nihilominus Angelum, qui visionem illam Isaïæ ostendebat, aliquem ex inferioribus, et ministrantibus fuisse, et ipsummet fuisse, qui labia Isaïæ tetigit, retulisse autem illud officium, eumque tribuisse alteri Angelo supremi ordinis Seraphinorum, non quia hic supremus Angelus per se ministerium illud exercuerit, sed quia ille, qui loquebatur, erat ejus minister, et quasi nomine, et virtute ejus beneficium illud præstabat Propheta. Sicuti enim solent Angeli missi a Deo, ejus nomine loqui, ita ille Angelus, qui proxime a Seraphim mittebatur, et ab illo virtute illuminandi, et purgandi Prophetam participabat, suam actionem, et efficaciam illi tribuit. Et hanc posteriorem solutionem late exponit Dionysius, eamque præferre videtur, et a quodam alio Doctore illam accepisse affirmat: non declarat autem fuisse Paulum, imo oppositum in fine declarat, quia non tradit illam ut certam, sed ut magis verisimilem. Unde Gregorius, dicta homil. 34, rem indecisam relinquit, dicens: *Nos affirmare nolumus, quod apertis testimoniis non probatur.* D. Thomas autem, dicta quæst. 112, art. 2, ad 2, utraque responsione contentus est.

4. *Prima responsio impugnatur.* — Verumtamen responsio prior difficultatem habet,

quia verba illa, *Seraphim stabant super illud, sex alæ uni, et sex alæ alteri, etc.*, intelligenda videntur de supremi ordinis Angelis, scilicet, Seraphinorum, qui per illas imagines representabantur, sicut enim dicit Propheta: *Vidi Dominum sedentem super solium*, ita dicit se vidisse Seraphinos illi assistentes, ergo sicut priora verba intelliguntur de Deo ipso representato in illa imaginaria visione, ita posteriora intelliguntur de veris Seraphim assistentibus, et laudantibus Deum.

5. *Secundo.* — Secundo, quia in nullo alio loco Scripturæ fit mentio Seraphinorum, nisi in illo, ut ibi notat Hieronymus: ergo si ibi *Seraphim* non significat proprium ordinem, sed generaliter Angelum accendentem, non habebimus in Scriptura mentionem illius ordinis, nec unde illum probemus. Nam quod dicitur Psalm. 103. *Qui facit Angelos suos spiritus, et ministros suos flammam ignis*, licet ab aliquibus de Seraphinis exponatur, ita ut sensus sit, Deum, etiam supremos Angelos in se ardentes, ut flammam ignis, facere ministros suos; verus tamen sensus est, Davidem loqui de omnibus Angelis, quos vocat flammam ignis, vel quia efficaciam habent spiritualiter urendi, vel accendendi homines, ut ibi exponunt Augustinus, Theodoretus et Gregorius, homil. 34, in Evang. Unde potius roboratur argumentum: nam cum omnes Angeli ministri Dei sint generali ratione flamma ignis, si propter hoc solum vocantur Seraphim apud Isaïam, non superest locus, unde ex nomine Seraphim proprium ordinem Seraphinorum probemus.

6. *Tertio.* — Tertio, quia Patres communiter locum illum de propriis Seraphinis intelligere videntur. Nam Damascenus, libro 2, capite 3, referens doctrinam Dionysii, ait: *Primum ordinem Angelorum esse, qui Deum semper circumstant, assidueque, ac citra rei ullius interuentum ei copulatur, nempe sex aligerorum Seraphim.* Ita etiam exponit Chrysostomus in homiliis super illam visionem, et hom. 64, ad Popul., et 8, in Genes., et hom. 3, de incomprehensibili Dei natura. Expressius vero in expositione inchoata Isaïæ, c. 6, in ea verba: *Seraphim stabant in circuitu ejus*, inquit: *Quosnam insinuat Propheta esse Seraphinos spiritus? et late respondet, esse præcellentes quasdam virtutes numerosissimæ multitudinis, quorum ministerium est, Deum faustis acclamationibus laudare.* Unde ait: *Eorum dignitatem per hoc declarat, quia proxime assistunt throno, quod optime prosequitur.* Idem sentit

Theodoretus, in epitom. divin. Decret., cap. de Angelis, dum Seraphim, ac Cherubim distinguit. Et Athanasius, orat. in id: *Omnia mihi tradita sunt, etc.*, similiter ait: *Nihil esse propinquius Deo Seraphinis, et Cherubinis*, alludens ad hunc locum Isaïæ, et ad locum Ezech. 10, de quibus similiter Chrysostomus supra super Isaïam, et hom. 8, in Genes. Inclinat etiam Nazianzenus, orat. 19, § *Nec vero est, etc.* Ubi hac oratione vocat Isaïam: *Gloriæ, et Seraphinorum spectatorem*, quod fere repetit orat. 34, quæ est secunda de theologia et orat. 42, eundem locum de Seraphinis allegans, simul laudat expositorem ejus Dionysium, tacito ejus nomine. Hieronymus etiam Isaïæ 6, in principio de propriis Seraphinis, quos a Cherubinis distinguit, interpretari videtur.

7. *Quarto.* — *Alii Patres citantur, sed hocclare non docent.* — Ac denique favent omnes Patres, qui ex Scriptura colligunt novem Angelorum choros, et Seraphim in supremo ordine collocant, et ita tantum in hoc loco fundantur, maxime Gregorius, homil. 34, in Evang., Hippolytus, orat. de Consumm. Mundi, Athanasius, orat. de communi essentia Patris, etc., et quæst. 14, ad Antioch., et Isidorus, lib. 4, sentent., cap. 10, et alii. Bernardus vero, serm. 3, de eisdem verbis Isaïæ, cum dixisset, nomen Seraphim esse unius ordinis Angelorum supremi, statim addit, *Verum hoc loco, ut arbitrer, non in ea ponitur significatione, præsertim cum innumera illa sint agmina, hic duo tantum Seraphim describantur.* At Bernardus divertit ad metaphoricam intelligentiam, nam per duo Seraphim naturam Angelicam, et humanam interpretatur. Neque videtur mens ejus fuisse, proprium, et litteralem sensum denegare. Nam statim serm. 5, iterum repetit, *Seraphim nomen est ordinis Angelorum summi, atque supremi, ut merito stare super cæteros describantur, etc.* Nec est, quod nos cogat dicere, Isaïam duo tantum Seraphim vidisse, quia Propheta non dicit, *duo Seraphim stabant super illud*, sed simpliciter, *Seraphim.* Et cum dicit, *sex alæ uni, et sex alæ alteri*, non significat fuisse duos tantum, sed quod singuli, quotquot illi essent, habebant senas alas, ut Hieronymus exponit. Qui etiam notat, cum additur, *Et clamabat alter ad alterum*, non significari fuisse duos tantum, *Cum et de pluribus, ait, possent singuli clamare ad singulos. Et septuaginta editio magis significet plurimos, quia interpretati sunt, Seraphim erant in circuitu ejus. Quod si de duobus diceretur, non in circuitu, sed ex utraque parte*